

МУЗЕЙ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОВУТУ УКРАЇНИ

ПУТІВНИК

МУЗЕЙ
НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОВУТУ
УКРАЇНИ

National Academy of Sciences Ukraine
Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology
Museum of Folk Architecture and Manners of Ukraine

THE GUIDE BOOK

Kyiv – 2007

Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
Музей народної архітектури та побуту України

ПУТІВНИК

Київ — 2007

ББК 63.5(4УКР)+79.0 л6
УДК 069.02 : 39(477) (036)

Рекомендовано до друку:
Вченою радою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України

Науковий редактор Г. Скрипник — академік НАН України

ISBN 978-966-02-4259-3

- © Музей народної архітектури та побуту України
НАН України
- © Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
НАН України
- © Ганна Скрипник

ВСТУП

На південній околиці м. Києва серед зелених дібров стародавнього Голосіївського лісу Постановою Уряду України 6 лютого 1969 р. засновано Державний музей народної архітектури та побуту України. Експозицію Музею розміщено в унікальному етнографічному ландшафті з розлогими долинами, байраками, каскадом старовинних ставків, давньоруськими курганями, старожитнім селом Пирогів, історичними урочищами Ярівці, Соловйове, Фіалкове, Литвинове, Дьогтярка, Церковщина, Городище, Хотів, Сірякове, Феофанія, Китаїв, літописною річкою Вітою. Притаманний Україні ландшафт, історично сформований, з безциніними острівцями незайманої природи, одухотворений поколіннями, став органічною частиною музейного архітектурного комплексу, а разом з околицями є частиною цілісного природного історичного комплексу м. Києва.

Розмаїття ландшафту дало змогу на площі 147 га показати в характерному оточенні понад 300 унікальних пам'яток народного будівництва XVI–XX ст. У фондах Музею зберігається понад 70 тисяч пам'яток декоративно-вжиткового мистецтва, знярядь праці, предметів побуту, серед яких значна колекція ікон, рушників, одягу, кераміки, одна з найкращих колекцій народних музичних інструментів.

Музей загальнонаціональний. В основу структури його комплексу покладено історико-етнографічне районування України кінця XIX – початку XX ст., відповідно до нього створено експозиції “Середня Наддніпрянщина”, “Полтавщина і Слобожанщина”, “Полісся”, “Поділля”, “Карпати” та “Південь України”. Найтиповіші пам'ятки традиційної архітектури – хати, комори, клуні, повітки, сажі, курники, погребі – сформовано в садиби. В експозиції Середня Наддніпрянщина, на майдані, відтворено громадський центр села, в якому розмістилися церква, сільська управа, церковно-парафіяльна школа, садиба

священика, шинок. Експонується унікальна колекція вітряків. Серед архітектурних пам'яток є рідкісні – залишки давньоруських зрубів XI ст., курна хата 1587 р. з Волинського Полісся, церква 1600 р. з Київщини, каплиця XVII ст. із Рівненщини, церкви XVIII ст. із Черкащини, Закарпаття, Полісся, а також виробничі будівлі: водяні млини, кузні, парня (у ній гнули ободи для коліс).

Тематичним планом створення Київського скансену передбачено показ народного будівництва з археологічного періоду й до сьогодення. Тут на конкретних пам'ятках можна простежити розвиток типів будівель, зокрема житла, – від куреня з відкритим вогнищем (тип житла, відомий людству ще з палеолітичної доби) до однокамерної курної хати, поширеної в пізньому середньовіччі, до розвиненого багатокамерного житла XIX ст. та самодіяльного сільського будівництва 60–70-х років XX ст. У будівлях розгорнуто відповідні етнографічні експозиції.

Українська хата, що розвивалася протягом віків, зберегла традиційний інтер'єр, в якому обов'язковими елементами були покуть, піч, піл, жердка з одягом, скриня, стіл, лави, мисник.

Музей – один із найбільших в Україні осередків дослідження та популяризації матеріальних і духовних скарбів традиційної культури українського народу. Його працівники систематично здійснюють науково-пошукові експедиції, під час яких виявляють і досліджують архітектурні й етнографічні пам'ятки. У Музеї влаштовують святкування Різдва, Водохреща, Масниці, Великодня, Зеленої неділі, Купала та ін. У церквах св. архістратиґа Михаїла, св. Параскеви, св. Покрови відбуваються родинні обрядодії (вінчання, хрещення, похорон). Тут можна спостерігати традиційні трудові процеси (оранка, сівба, жнива), відвідувати етнографічні ярмарки, на яких народні майстри демонструють виробити традиційних промислів та ремесел.

Музей – це відомий в Україні науково-методичний центр. Він став базою обміну досвідом народних майстрів, науковців-музеєзнавців. Установа надає консультації представникам

просвітницьких, виховних та інших організацій.

Щорічно Київський скансен відвідують більше 200 тисяч гостей, серед них багато іноземців із різних країн світу.

СЕРЕДНЯ НАДДІПРЯНЩИНА

Середня Наддніпрянщина обіймає Черкашину, лісостепові райони Київщини, південно-східну частину Житомирщини, північ Кіровоградщини та захід Полтавщини.

У народному будівництві Наддніпрянщини віддавна розвиваються тисячолітні традиції сошних (стовпових) та зрубних конструкцій, яким сприяло багатство місцевих будівельних матеріалів: дерево мішаних і хвойних лісів, масиви лози й очерету по заплавах річок і водоймищ, багаті поклади глини та солома.

Колектив музею біля церкви із с. Дорогинка на свято Спаса.

Орієнтація житла в просторі загальноукраїнська: вікнами на південь. Планування двокамерне (хата, сіни) і трикамерне (хата, сіни, комора або хата зі світлицею чи на дві половини через сіни), іноді відгороджували в коморі хатину, або в сінях комірчину.

Господарські будівлі: хліви, повітки, клуні – будували сошні, стіни робили дощані в закид, або заплітали лісою. У коморах зберігали харчові продукти, зняряддя праці, родинне майно.

З виробничих будівель відомі вітряки й водяні млини з валюшами для звалювання дотоканого сукна, олійниці, кузні, парні для виготовлення колісних ободів до возів.

У центрі села височіли бані сільських церков. За описами Л. Похилевича, на початку та в середині XVIII ст. на Наддніпрянщині будували церкви з кругляків і соснових, дубових, рідше вільхових та осикових брусів.

Архітектурно-етнографічний комплекс “Середня Наддніпрянщина” розміщений в типовому наддніпрянському ландшафті з пагорбами й долиною. Тут зібрано пам’ятки традиційної культури початку XVII–XX ст. Невеликий байрак розділяє експозицію на Правобережну і Лівобережну.

Причілок хати із с. Хрещатик Черкаського р-ну Черкаської обл.

Комора із с. Сухини Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл.

Льох із с. Майданівка Звенигородського р-ну Черкаської обл.

ПРАВОБЕРЕЖНА НАДДНІПРЯНЩИНА

Відкривають експозицію типові для Наддніпрянщини вітряки: чотирькрилий із с. Сосинівка Пирятинського р-ну Полтавської обл. та шестикрилий із с. Боровиця Чигиринського р-ну Черкаської обл. Сосинівський вітряк має трисхилий дах, критий бляхою по кривих кроквах – “журавцях”, а боровицький критий дошками, з односхилим піддашком. Жорна для помелу встановлені на другому поверсі, а скриня для борошна – на першому.

Садиба з Київщини. Хата з с. Таборів Сквирського р-ну Київської обл. (XIX ст.). Будівля трикамерна: хата, сіни, комора.

Інтер'єр хати із с. Таборів Сквирського р-ну Київської обл. Троїцьке клечання

Стіни рублені з соснових плах з довгими обрубаними сокирою випусками вінів, з високою призьбою, шпаровані й машені. На одвірку комори вирізані дати: 1833 і 1860. Двері на воротні. У снях і коморі рублені стіни не машені. У хаті на поздовжньому митому сволюку вирізьблений великий хрест. На стінах образи під рушниками, великі хрести з васильків, крокусу, ласкавців. Піч, вікна (зовні), призьби прикрашені традиційними мальованими зубцями. Замість стола стоїть мальована скриня, накрита настільним рушником. На жердці – вишиті сорочки, посяси, квітчасті хустки. У хатній коморі – бодня, корзини, мірки, решето, сито тощо. Надвірна рублена комора з с. Хижинці Лисянського р-ну Черкаської обл. (XIX ст.).

Садиба із Звенигородщини Черкаської обл. Хата з с. Шевченкове (колишня Керелівка) Звенигородського р-ну Черкаської обл. (XIX ст.). Належала родині Шевченків, у ній жив онук Тарасового брата Микити – Тиміш Петрович Шевченко.

За планом трикамерна: хата, сіни, комора. Стіни сошні, між дубовими сохами (шулами), вкопаними в землю, закладені колоті дубові дошки “в заміт”. У машеній і біленій хаті – миті дерев'яні сволюки: поздовжній і поперечний, під вікнами – митий дубовий брус як спинка до лави. На стіні над скринькою висить старовинний музичний інструмент – ліра, на столі – святковий килим, на іконах – вишиті рушники. На жердці – шиті лиштвою й вирізуванням сорочки. У миснику виставлені мальовані миски.

Господарські приміщення. Комора з с. Сухини Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. (кінець XIX ст.), льох похідний, господарський двір, повітка для худоби, повітка для худоби з возівнею та конюшнею, ятка.

Громадський центр села. Управа з с. Мліїв Городищенського р-ну Черкаської обл. Будівля відтворює типову сільську управу XIX ст. з сошними стінами й трикамерним плануванням. Ліва половина – приміщення для старости й писаря, права – для сільського сходу. У снігах відгороджена “холодна” для попереднього утримання порушників порядку.

Колодязь із журавлем (кінець XIX – початок XX ст.).

Церковно-парафіяльна школа з с. Лоташеве Тальнівського р-ну Черкаської обл. (80-і роки XIX ст.). Однокласна з трирічним навчанням. Стіни сошні, мащені й білені, на кам'яному підмурівку, з двома ганками. Вікна великі. В одній половині невеликі сіни, класна кімната й учительська, у другій – помешкання вчителя (кухня-їдальня та спальня-кабінет) з додатковим окремим виходом назовні. У помешканні вчителя – портрет Т. Шевченка і народний інструмент – бандура.

Церква св. Параскеви з с. Зарубинці Монастирищенського р-ну Черкаської обл. Пам'ятка дерев'яної монументальної архітектури

Хата із с. Старі Бабани Уманського р-ну Черкаської обл.

Інтер'єр хати із с. Старі Бабани Уманського р-ну Черкаської обл. Кін. XIX ст.

ри 1742 р., три багатозаломні бані зведені з дубового брусця, з різьбленими карнизми, одвірками і кованими хрестами.

При дорозі стоїть *шинок* із с. Бабанка Уманського р-ну Черкаської обл. (кінець XIX ст.).

Садиви з Уманщини. Хата з с. Рижавка (XVIII ст.). Старовинний тип житла на дві хати через сіни. Будівля рублена із дубових кругляків з випусками. Зруби шпаровані й білені, з традиційним підведенням та настінним малюванням червоною глиною та сажею. Печі глинобитні без лежанок, на комині ліплений хрест. В орнаментальному тканні цього краю сірі нитки основи традиційно замінювали синіми або фіолетовими, надаючи рушникам і скатеркам особливої декоративності. Експонуються знаряддя обробки волокон, виготовлення прядива.

Хата з с. Старі Бабани (кінець XIX ст.), трикамерна з ванькіром, з традиційним настінним малюванням. *Надвірна комора* з с. Молодецьке.

При дорозі дерев'яний "рясний" хрест.

В експозиції також представлені: хата з с. Неморож Звенигородського р-ну Черкаської обл.; дві садиби з Черкащини: хата з с. Яснозір'я Черкаського р-ну (кінець XIX ст.), погріб-омшаник, саж для відгодівлі свиней, хлів-свининець і повітка; хата з с. Яснозір'я (1907), комора, криниця, повітка-воловня, хліви з повітками, погрібник з погребом; садиба з Правобережної Черкащини: хата з с. Хрещатик Черкаського р-ну (кінець XVIII ст.), трикамерна, рублена з соснових плах, з піддашками на причілках, надвірна комора, повітка для худоби; садиба священика: хата із с. Мизинівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. (початок XX ст.), надвірна комора, саж, хлів.

Хата із с. Шевченкове Звенигородського р-ну Черкаської обл. з клечальними берісками

ЛІВОБЕРЕЖНА НАДДНІПРЯНЩИНА

В експозиції показано розміщення кутків села, церковної садиби, магазю та вітряка в полі.

Церква св. архістратига Михаїла з с. Дорогинка Фастівського р-ну Київської обл. (XVII–XVIII ст.).

Рублена з соснових брусів, трибанна, триверха, середній зруб більший і вищий, зруб вівтаря шестигранний. Бані перекриті рубленими шатрами з ліхтарями, вивершеними маківками з кованими рівнораменними хрестами. Дахи вкриті гонтом. Високі стіни з високо розміщеними вікнами, відсутність заломів пов'язані з давніми добароковими будівельними традиціями. Стіни шальовані сторчовими дошками. Іконостас багатоярусний. Царські врата, рами, колони різьблені лозою й квітами, укриті позолотою й сріблом. Нижній ряд XVII ст., у його іконах помітні яскраві традиції українського народного малярства в орнаментуванні одягу, зображенні ликів. Ікони середнього ярусу мають виразні ознаки українського барочного живопису XVIII ст. На стінах – ікони XVII–XIX ст. у традиційних рушниках з шитими й тканими орнаментами. З 1990 р. у церкві відбувається богослужіння православного обряду українською мовою.

Садиба з Переяславщини. Хата з с. Мала Каратуль Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. (кінець XIX ст.). Типове житло на дві хати через сіни. Стіни рублені з тесаних соснових плах, шпаровані, мащені й білені. Навколо нижніх вінців кругом хати – висока глинобитна призьба з червоним підведенням. Дах чотирихилий, на кроквах, укритий сніпками житньої соломи, з двома високими верхами-коминами. У свята в хаті було багато рушників, густо затканих червоними орнаментами. Вішали рушники над іконами, над вікнами, дзеркалом, на кілочках по стінах. На Переяславщині було розвинене килимарство, на столах застеляли килими. Сорочки з домотканого полотна, шили лиштвою й вирізуванням. На садибі *надвірна комора* з с. Мала Каратуль. (кінець XIX – початок XX ст.), *саж* (для відгодівлі свиней), *хлів-повітка*.

Окремо від садиби стоїть громадська комора для запасів зерна – *гамазей* із с. Рудницьке Баришівського р-ну Київської обл. (кінець XIX ст.).

Саж із с. Клепачі Лубенського р-ну Полтавської обл.

Садиба з Баришівського р-ну Київської обл. Хата з с. Бзів Баришівського р-ну Київської обл. (кінець XIX ст.). З трикамерним плануванням: хата, сіни, комора. Стіни рублені з тесаних соснових плах, з короткими випусками вінців, шпаровані й білені, зруб сіней і комори відкритий. Поздовжній масивний митий сволок з вирізьбленим хрестом. Хата святково прибрана іконами: один ряд на причілковій стіні, другий – над застільним вікном чільної стіни. На іконах, над вікнами – довгі червоні рушники, що сходяться на покуті, за давньою традицією, без покутньої ікони. На подвір'ї *саж*, *хлів-повітка*.

Хата з с. Дударків Бориспільського р-ну Київської обл. (1883 р.), двокамерна, рублена, вбрана “красними” рушниками.

Хата з с. Солониця Лубенського р-ну Полтавської обл. (кінець XIX ст.), *надвірна комора* з с. Клепачі Лубенського р-ну Полтавської обл. (кінець XIX – початок XX ст.). *Вітряк* з с. Кочонівка Лубенського р-ну Полтавської обл. (1920-і роки) чотирихилий, одноповерховий, стовповий.

Хата із с. Дударків Бориспільського р-ну Київської обл.

Интер'єр хати із с. Яснозір'я (1907 року) Черкаського р-ну Черкаської обл.

Интер'єр хати із с. Яснозір'я Черкаського р-ну Черкаської обл. Світлиця

Хата із с. Солониця Лубенського р-ну Полтавської обл.

Интер'єр хати із с. Солониця Лубенського р-ну Полтавської обл. Троїцьке клечання

ПОЛТАВЩИНА І СЛОБОЖАНЩИНА

Полтавщина і Слобожанщина (Харківська, Луганська, частина Сумської та Донецької обл.) були заселені здавен-давня і входили до складу Київської Русі. Упродовж століть цей край, зазнаючи спустошливих набігів кочових племен, був малолюдним (особливо землі на схід від Полтави). На початку XVII ст. з появою Козацької держави починається масове переселення з Правого на Лівий берег, у Гетьманщину, а також далі на схід, на незаселені простори (“дики поля”), аж до московських рубежів. Тут переселенці осідали на “слободах” (“слобідних” землях), звідси й назва краю – Слобожанщина або Слобідська Україна.

Експозицію “Полтавщина і Слобожанщина” розгорнуто на площі 10 га. Її розпочинає восьмикрилий вітряк із хутора Кудрявий (с. Високе) Охтирського р-ну Сумської обл., що стоїть при широкій степовій дорозі, яка веде відвідувача до полтавського села.

Народну архітектуру Полтавщини репрезентують 6 садиб, на яких розміщено типові хати та ряд господарських будівель.

Хата із с. Ревазівка Новосанжарського р-ну Полтавської обл. Кінець XIX ст.

Хата із с. Ревазівка Новосанжарського р-ну Полтавської обл.

Хата із с. Ревазівка Новосанжарського р-ну (середина XIX ст.) – двокамерна будівля (хата, сіни) каркасно-зрубної конструкції, вкрита парками з очерету, стіни хати заплетено лозою. В інтер'єрі – велика піч із закапелками та хрестом на комині, на покуті – мальована скриня. На сволоці, стінах, горищі – засушені лікарські трави, багато глиняного і дерев'яного посуду. У такій хаті жила бабуся-знахарка.

“Влазний” погрібничок з навісом, реконструйований за зразком із с. Гергелі Новосанжарського р-ну, призначався для зберігання овочів.

У кузні із селища Нові Санжари Новосанжарського р-ну (початок XX ст.), що належала ковалю Прокопові Івановичу Мякущі, котрий ставив на виробах власне тавро, можна побачити горно, ковальський міх, ковадло тощо.

Інтер'єр хати із смт Шишаки Полтавської обл.

Хата із с. Шишаки Шишацького р-ну (1896) – рублена з осики, чотирикамерна (хата, хатина, сіни, комора). Стіни житлової частини зовні обмащені глиною, побілені, підведені, а всередині – “миті” розчином лугу, який готували, проціджуючи теплу воду через шар попелу. В інтер'єрі цієї хати – ткацький верстат, на якому ще донедавна ткали плахти.

Саж із с. Вельбівка Гадяцького р-ну (початок ХХ ст.) – укритий соломою, у якому відгодували свиней.

Хата із с. Лелюхівка Новосанжарського р-ну (друга половина ХІХ ст.) – типове трикамерне житло (“дві хати через сіни”) з традиційними рубленими сінями, плетеними димоходами та двома наскрізними дверима. Тут подано каркасну, зрубну та зрубно-закладну конструкції, що характерні для небагатої на будівельний ліс південної Полтавщини. Головним художнім акцентом в інтер'єрі є монументальна піч, комин якої складено з

Хата із с. Лелюхівка Новосанжарівського р-ну Полтавської обл. Друга пол. ХІХ ст.

Інтер'єр хати із с. Лелюхівка Новосанжарського р-ну Полтавської обл. Кінець ХІХ ст.

рельєфних теракотових кахоль із геометричним орнаментом. У вітлиці новомодні меблі: ліжко, дивани, стільці, що з'явилися в побуті селянина на межі XIX і XX ст. Особливої урочистості та затишку надають господі рясно вишиті рушники, народний живопис, килими, мальовані миски, "тиквасті" полив'яні глечики тощо. Нові Санжари були відомим осередком килимарства, іконопису, художньої вишивки, ковальства.

Комора із с. Деревки Котелевського р-ну (кінець XIX ст.) – один із найкращих зразків надвірної комори, збудованої з товстих дубових брусів у зруб. В інтер'єрі – рублені з дерева та плетені з лози засіки, великі діжки ("кухви") для борошна, довбані липівки для сала, меду, сушні, а також мірочки, ваги тощо.

Клуно (початок XX ст.) реконструйовано за зразком, знайденим у с. Забрідки Новосанжарського р-ну. Це – зручне приміщення для обмолоту й провіювання зерна в негоду.

Курінь або половник (XIX ст.) – архаїчний тип господарської будівлі, реконструйований за аналогом із с. Шовкопляси Новосанжарського р-ну, де готували їжу худобі, птиці, щоб не смітати в хаті. Будівля використовували також як клуно.

Велику Г-подібну ("ключем") повітку (початок XX ст.) на п'ять приміщень реконструйовано за аналогом із с. Забрідки Новосанжарського р-ну. Три приміщення будівлі призначалися для корів, волів, коней, одне відкрите ("підкат") – для воза чи саней, а одне з віконцем – для господаря майстерні. В повітці експонується сільськогосподарська техніка та знаряддя праці.

Погрібник (кінець XIX ст.) реконструйовано за аналогом із с. Коноплянка Великобагачанського р-ну. Його невисокі стіни з дубових кілків обмашено глиною. Кілки зв'язані обв'язкою, на яку спирається вкритий солом'яними парками дах. Яму закріплено дубовими стояками.

Курник (початок XX ст.) реконструйовано за зразком із с. Лелюхівка Новосанжарського р-ну. Має круглу в плані форму, що існувала в цій місцевості здавна.

Хата із с. Велика Павлівка Зіньківського р-ну (1897) – п'ятикамерне житло (хата, сіни, хатина, комора,) з ганком перед входом. Стіни зовні та всередині обмашено глиною, побілено. Вікна – з різьбленою лиштвою, віконницями. У хаті багато посуду з Опішного – відомого гончарного осередку на Полтавщині. У хатині – гончарний круг, на якому майстер виробляв глиняний посуд, після чого підсушував його на полицях – "п'ятрах". Просушені вироби випалювали в гончарній печі.

Гончарну піч ("горно") реконструйовано за народним зразком, що був поширений у с. Опішне. Підземну частину печі викладено з вогнетривкої цегли, наземну – із цегли-сирцю. Палили з "пригребиці" (власної ями), стіни якої укріплено деревом. Посуд для випалювання закладали в саме горно.

Колодязь із с. Вельбівка Гадяцького р-ну (початок XX ст.) – рублений з дуба, з "журавлем"-зводом.

Хата із с. Попівка Зіньківського р-ну (кінець XIX ст.) – з ганком перед входом – зразок розвиненого типу житла на дві половини. Переділивши світлицю, господар отримав ще одне

Садиба із с. Попівка Зіньківського р-ну Полтавської обл.

приміщення – кімнату. У кімнаті – піч, що обігрівала й світлицю. У світлиці на митих стінах висять рушники-“кілковики”. У хатині, кімнаті, а також у снях та на відкритому горіщі – різноманітні речі селянського побуту.

Колодязь із с. Тарасівка Зіньківського р-ну (початок ХХ ст.) – зрубний з дубових пластин, з блоком для мотузки. Чотирихилий дах, що спирається на два стовпці, вкрито соломою.

Хата із с. Бобрівник Зіньківського р-ну (кінець ХІХ ст.) з комоурою через сіни – один із найдавніших типів житла на Полтавщині. Миті стіни, а також стеля – мальовані. Хата прибрана до весілля. На столі – коровай (“калач”), шишки, гільце, дерев’яна тарілка з двома чарочками, барильце й зкуманець для напоїв тощо. На жердці – весільне вбрання молодої, рушники. Унікальною є мальована скриня, на передній стінці якої – козак Мамай. У снях та в коморі – дерев’яні “кадовби”, солом’яники для зерна, скрині для одягу, мережані ярма, маленький возик, яким возили на продаж бублики тощо.

Інтер'єр хати із с. Бобрівник Зіньківського р-ну Полтавської обл. Кінець ХІХ ст.

Вулиця в експозиції “Слобожанщина”

Найтиповіші зразки народного житла і господарських будівель, що представлені в експозиції “Слобідська Україна”, доповнює громадське дворище, на якому розташовано гамазей.

Хата із с. Новоохтирка Новоайдарського р-ну Луганської обл. – рублена з дубових брусів, укрита м'ятою соломою. В її інтер'єрі замість традиційних лав, полу, ослонів – дивани, ліжко, стільці, шафка. Оселю прибрано місцевими рушниками. На жердці – традиційний жіночий одяг: вишита “білим по білому” сорочка, корсетка (“безрукавка”), пояс, “карман” – “ладунка” тощо.

Хата із с. Красна Попівка Кременського р-ну Луганської обл. (кінець ХІХ ст.) – перша будівля, яку було встановлено 1971 року в Музеї. У хаті над вікнами, на образах, на стінах рушники, на сволокові-“палянишнику” – хліб, паляниці. На жердці – місцеве вбрання, а біля печі – горшки, миски, ковбушки, водяники. У хаті ткацький верстат, прядка, гребінь з дницею та готові **ткацькі** вироби.

Гамазей (громадське зерносховище) із с. Луб'янка Білокураківського р-ну Луганської обл. (початок ХХ ст.).

Хата із с. Новоохтирка, Новоайдарського р-ну, Луганської обл.

Інтер'єр хати із с. Новоохтирка, Новоайдарського р-ну, Луганської обл.

Хата із с. Красна Попівка Кременіського р-ну Луганської обл.

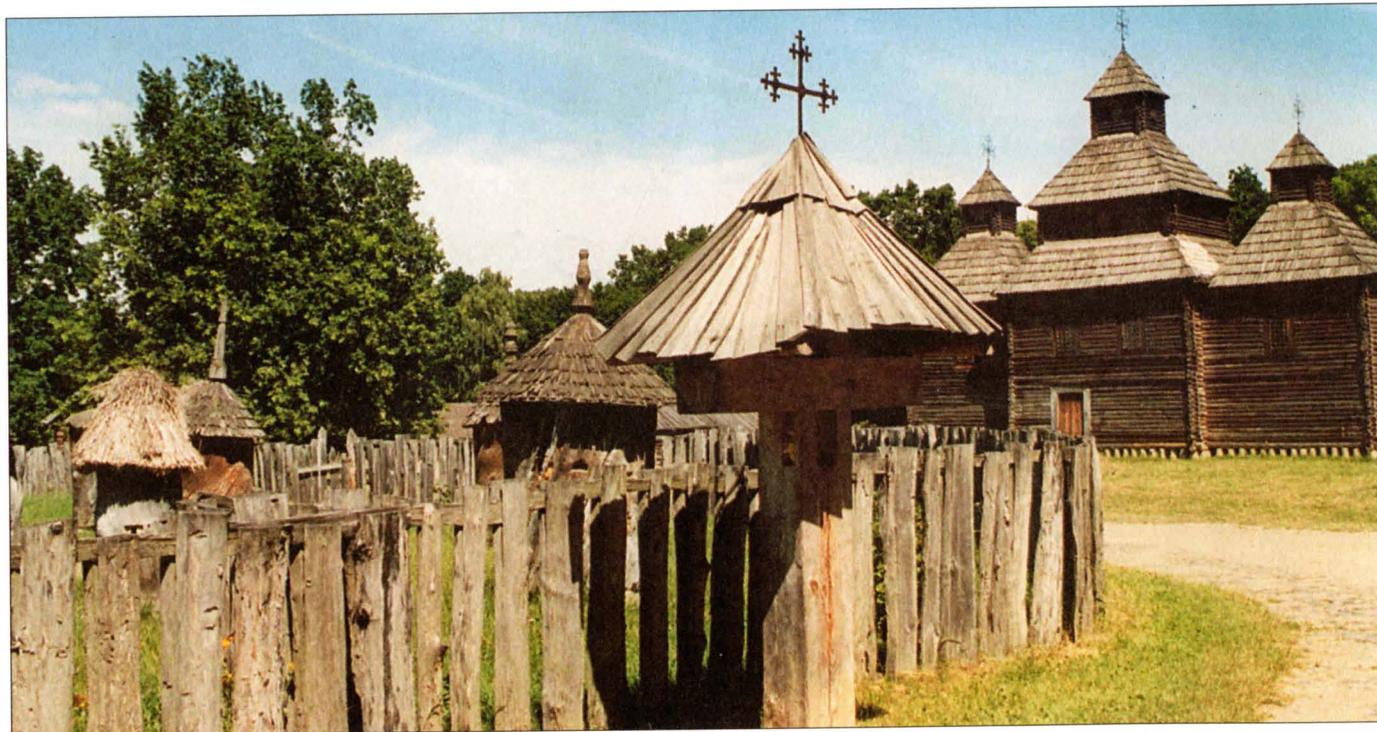
Хата із с. Кунцеве Новосанжарського р-ну Полтавської обл. Кін. XIX ст.

ПОЛІССЯ

Українське Полісся – це казковий край, де сучасне переплітається з дуже далеким минулим, пам'ять про яке береже народна культура. Саме це минуле відкривають нам численні пам'ятки етнічної спадщини, зосереджені в експозиції "Полісся". Вони розподілені в комплекси відповідно до істори-

ко-етнографічного районування, за яким виділяють Лівобережне Полісся (Чернігівщина й північні райони Сумщини), Правобережне Полісся (північні заліснені райони Київщини, Житомирщини й Рівненщини) та Волинське Полісся в межах Волинської області.

В експозиції "Полісся" (пасіка, частокіл, придорожний хрест, церква, дзвіниця)

ЛІВОБЕРЕЖНЕ ПОЛІССЯ

Регіон займає Лівобережжя Дніпра в басейнах річок Десни, Остра, нижньої течії Сейму та Шостки.

Збереження в складі культури різних етапів розвитку народної архітектури демонструють виробничі й господарські будівлі та житло.

У вітряках регіону поєднано традиції дахів на кроквах і зрубних стін. Це стосується обох поширених на Лівобережному Поліссі типів вітряків – стовпових і шатрових. Одноповерховий “млинок” з хутора Лісового Ніжинського р-ну (кінець XIX ст.) належить до стовпових. В експозиції представлено три вітряки шатрового типу (“кругляк”) з Чернігівщини й Сумщини та один із Правобережжя. Це будівлі з поворотним верхом. Стіни виведено, мов оборонні вежі, міцними зрубами-восьмериками, традиції зведення яких збереглися лише в храмубудівництві.

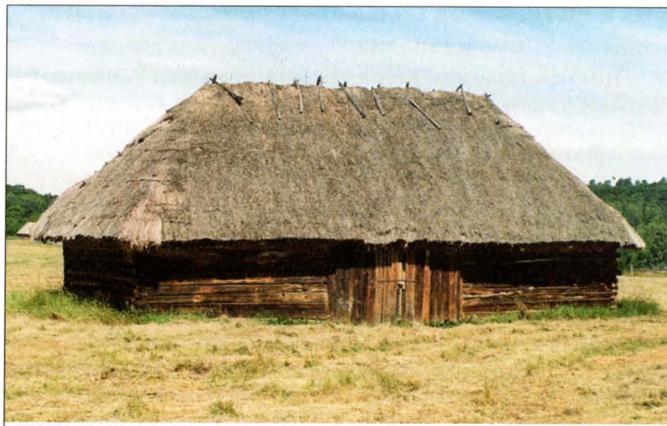

Крупорушка-тупчак із с. Архипівка Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської. Кін. XIX ст.

Серед інших господарських споруд, представлених в експозиції регіону, – тупчак із с. Архипівка Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. (крупорушка для переробки гречки з кінним приводом – “тупчаком”).

Традиції сошного будівництва, сформовані й розвинені тут у добу бронзи та поширені серед усіх племінних груп регіону, успадкувала будівельна культура краю, що демонструє гумно з с. Ларинівка Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. (початок XX ст.). Приміщення гумна використано для експозиції традиційних довбаних човнів і рибальського знаряддя.

Традицію зрубних багатогранних стін і даху на двох сохах застосовано у клуні з с. Сахутівка Корюківського р-ну (початок XX ст.). На Середньому Подесенні переважають клуні з сошними стінами й лісяним заповненням, як клуня з с. Карацюбин Коропського р-ну. Так тут будують і хліви, і повітки, зокрема експонований хлів з с. Рижки Коропського р-ну.

Клуня із с. Сахутівка Корюківського р-ну Чернігівської обл. Кін. XIX ст.

Хата із с. Мамекине Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. Кінець XIX ст.

Традиція широкого застосування лісяних стін у поєднанні зі зрубамі й дахами на кроквах позначилася й на хаті із с. Мамекине Новгород-Сіверського р-ну з цієї садиби.

ПРАВОБЕРЕЖНЕ ПОЛІССЯ

Літописний деревлянський край, розміщений у басейнах правих приток Прип'яті, колись багатий на ліси, болота та водойми, вражає архаїчними традиціями й розмаїттям виявів будівельної культури та варіантів їх поєднань. Явища попередніх етапів не вилучаються з культури, вони співіснують з новішими або зміщуються на периферію культурного простору, наприклад, із житла на господарські, виробничі, тимчасові або сезонні будівлі. Про це свідчать: поширення сошних конструкцій у

всіх функціональних типах будівель; різноманітні покрівельні матеріали – дерн, лляна чи конопляна костриця, пирій, болотяна трава, солома, дрань, гонт, колена дошка; різні конструкції даху – крокви, сохи, зруби; різні техніки – зруби без врубок, зруби на кілках, зруби, в'язані архаїчними врубками, і зруби, в'язані в канюки чи замки, та ін. Прикладом цього стали сволоки з зооморфними та антропоморфними випусками, прадавні курні однокамерні житла, волокові вікна з дошками-засувками, гутні шибки, світлодимові отвори в даху, лучники-світачі й димоволоки у стінах, ворота й двері “на бігуни”, вільчики, закрилини й крючини та ін. Це документальні сліди шляхів розвитку будівельної культури за багато тисячоліть. Будівлі зведені в комплекси за ознаками спільності території, будівельних типів, сакральної функції.

Садиба з Коростенщини (хата, стебка, пасіка, ще не встановлена клуня-тік) комплексно представляє культуру краю, що

Хата із с. Бежи Коростенського р-ну Житомирської обл. XVIII–XIX ст.

був колись центром етнічної території деревлян. Тут представлена хата (XVIII–XIX ст.) зі шляхетського с. Бехи, що не було покріпачене. Покутньої ікони в хаті немає, і це – давня поліська традиція, коли покуть був заповнений лише дохристиянськими традиційними святинями, а образи, що з'явилися пізніше, розміщували на вільних ділянках стін, поряд із покутем. Саме так покутня ікона в хаті розміщена нижче, під окремим рушничком. Цікавою є стебка з с. Мединівка (кінець XIX ст.) – утеплена комора на городину, зведена в зруб з вільхових колених плах, укладених на мох, що має утеплену піском дощану стелю. Традиція утеплених комор на городину поширена на всьому Правобережному Поліссі, тут через високий рівень ґрунтових вод не можна влаштувати погріб. У сильні морози на ніч у ямку в глинобитній долівці насипали жару з печі або й ставили невелику пічечку й протоплювали на ніч.

Інтер'єр хати із с. Бехи Коростенського р-ну Житомирської обл. XVIII–XIX ст.

У дворіці із Прип'ятського Полісся

З традиціями культового будівництва можна ознайомитися на прикладі церкви та дзвіниці XVIII ст., каплиці XVII–XVIII ст. і придорожного хреста-каплиці з Рівненщини. У цьому комплексі експонується “ток” XIX ст. з шатовим зрубним дахом Каплиця з с. Клевів Рокитнівського р-ну має зрубні стіни й сошні дахи “на королях”. Поставили її в XVII ст. пастухи на околиці села біля святого джерела.

Двоповерхова дзвіниця із с. Великий Жолудськ Володимирецького р-ну Рівненської обл. (1777) має комору на першому поверсі, складену з кругляків у зруб, та каркасний другий поверх власне дзвіниці, вивершеної шатровим дахом з “королем”. Воскресенська церква із с. Кисоричі Рокитнівського р-ну Рівненської обл. (1789) зведена із соснових кругляків архаїчними квадратними зрубамі. На центральній бані зберігся давній рівнораменний чотирикінечний хрест як традиційний сакральний знак, з півмісяцем, хмеликами-змійми на раменах і ма-

лими хрестиками на кінцях. Подібні знаки має і придорожний хрест-каплиця із с. Воронки Володимирецького р-ну. Придорожні хрести ставили на роздоріжжях чи при в'їзді в село.

“Ток” із с. Кишин Олевського р-ну Житомирської обл. – традиційна для регіону квадратна клуня, рублена з сонових плах, вивершена шатровим зрубним дахом з вінцями, перекладеними без врубок, та з вершиною, закладеною дощаним “подком”. Саме цей будівельний тип став основою традиційної церковної бані з шатровим зрубним верхом.

Хата з с. Серники Зарічненського р-ну Рівненської обл. (1821) поєднана із кліткою із с. Дроздин Рокитнівського р-ну Рівненської обл. (XVIII ст.). Тут показано процес утворення відомого по всій Україні трикамерного житла з хатою, сінью й коморою, яке у свій час прийшло на зміну традиції розміщення на садибі однокамерних будівель – житла й комор. Хата без стелі, дошки-стелени укладено зверху по накоту даху, це поширена в минулому так звана, “горбата” стеля. Курна глинобитна піч бита по дощаному поду, настеленому по дерев'яній конструкції, що нагадує сани з полозами. Освітлює хату лучник-світач.

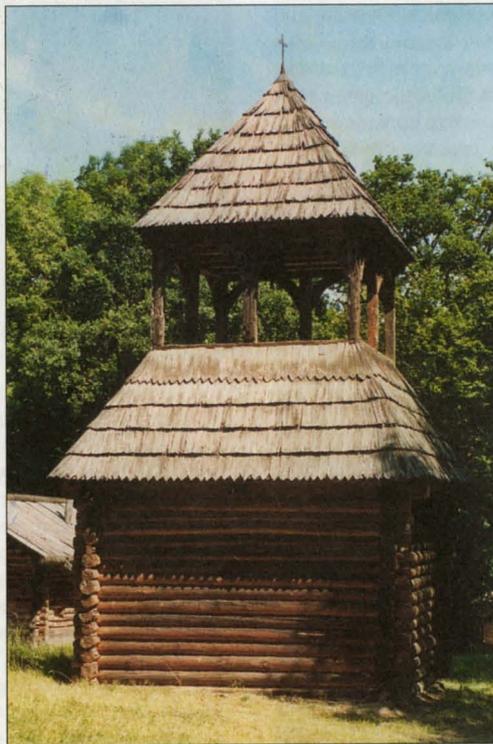
Садиба пасічника з Прип'ятського Полісся має комплекс будівель з порівняно плоскими дахами (хата, стебка, хлівчук). Це явище відоме в багатьох місцевостях. Хата із с. Блажове

Рокитнівського р-ну Рівненської обл. (XIX ст.) двокамерна, рублена із соснового тесаного на два боки брусся, стеля – з коленних дощок, утеплена піском. Піч глинобитна, на дерев'яній ос-

нові, комин плетений і мащений, підвішений до стелі, виводить дим через шию та “каглу” в сіни. Подібні конструкції стін і даху має стебка з с. Юрове на Олевщині, а “хлівчук” для поросят із с. Грабунь на Рокитнівщині – з односхилим дахом.

Дуже давні традиції демонструє курінь із с. Корошине. Це – сезонне житло, яке будували і на дальніх покосах під час косовиці, і на болотах у сезон риболовлі, і на лісопалі, який припадав на зиму.

Поряд дворище на дві хати. Дворищами називали садиби великої патріархальної родини, в якій залишалися не виділеними в окремі господарства парні родини. Дворище складається з двох хат, “стебки” та “кліти”, двох “токів” (клунь) і хліва. Хата з с. Гажин Наровлянського р-ну Гомельської обл. (XVIII ст.) – двокамерна, рублена із сонового кругляка. Піч курна, глинобитна, на дерев'яній основі, дим з печі виводили крізь прочинені двері. Перед хатою – кліть із с. Березове, що на Рокитнівщині (XIX ст.), зведена із сонового кругляка, зі зрубним накотним дахом, крита коленою дошкою, з піддашком перед дверима. Решта будівель садиби з сошними дахами. Хата із

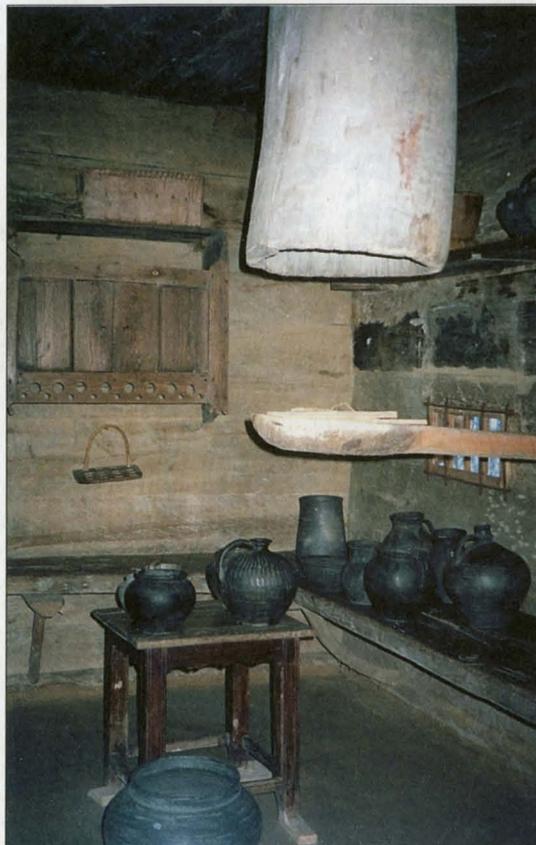
Дзвіниця із с. Вел. Жолудськ Володимирецького р-ну Рівненської обл. 1777 р.

с. Біловіж Рокитнівського р-ну (XVII ст.) – однодільне житло, рублене з соснового кругляка, стеля дощата, дах на двох сохах. Стебка з с. Познань на Рокитнівщині (XIX ст.), поставлена перед дверима хати, має зрублені із брусів стіни, стелю, утеплену піском, і дах “на дідках” – коротких сохах, врубаних у верхні вінці зрубу на поздовжній осі. Два токи й хлів мають варіанти сошних дахів.

Двір із західної частини Рівненщини (Володимиреччини) недобудований, можна оглянути хату з с. Мульчиці (XIX ст.). Це мінімальний варіант довгого двору-будівлі, поширеного в добу Литовської держави і збереженого в традиції. Тут можна побачити піч, що схожа на сани, з натуральними полозами, на які настелено дошки “подоу”.

ВОЛИНСЬКЕ ПОЛІССЯ

Волинське Полісся займає простори верхів'я Прип'яті та басейни її верхніх правих приток – Турії, Виживки, Стоходу, а також суміжні райони Побужжя. На тлі загальнополіських традицій тут простежуються регіональні особливості в народній архітектурі. Усім функціональним типам будівель притаманні

Інтер'єр хати окружного двору із с. Солов'ї Старовижівського р-ну Волинської обл.

зрубні стіни з брусів і дахи на кроквах, про клуні на сохах лишилися не дуже певні спогади. Немає тут і зрубних дахів чи будівель із кругляку, їх рештки можна побачити хіба що в археологічних пам'ятках Луцька й Берестя. У плануванні садіб співіснують варіанти: окреме розміщення однокамерних будівель, приєднання господарських будівель до трикамерного житла в один ряд або навколо нього замкнутим двором чи винесення господарських будівель на окремі двори – підварки.

Перша садиба із Волинського Полісся складається з хати, шпихіра (надвірної комори), клуні, кузні й хлівів (не побудовані). Хата з с. Полиці Камінь-Каширського р-ну (1861) має в основі трикамерне житло з вільхових плах і пізніших добудов, зведених із соснового брусся. Стелі не утеплювали піском, як на Правобережному Поліссі, а для того, щоб вона не промерзала, її клали не з тонких дощок, а з товстих плах, щільно підтесаних одна до одної. Традиційне обладнання курної небіленої “митой” хати – глинобитна піч на дерев'яній основі, піл, лави, жердки на одяг перед полом, колиска, мисник, покуть зі столом та ослоном.

В експозиції представлено шпихір із с. Заброди Ратнівського р-ну (початок XX ст.) – надвірну холодну комору;

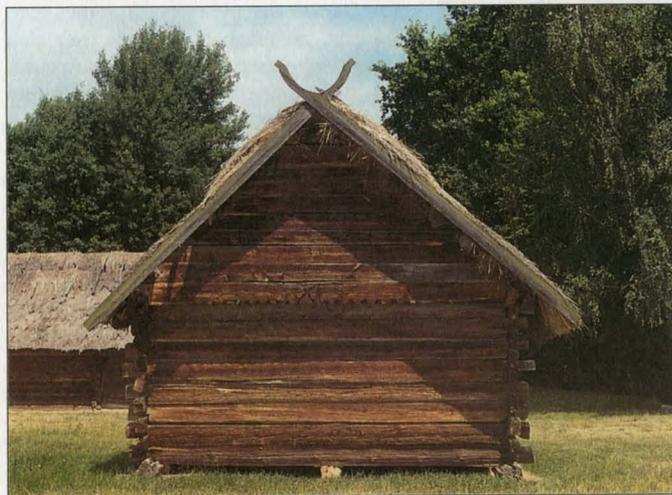
кузню із с. Залюття Старовижівського р-ну (1911); клуню із с. Видраниця Ратнівського р-ну (XIX ст.).

Окрему групу будівель утворюють хата і шпихір із с. Самари Ратнівського р-ну, де селилися хуторами на підвищеннях серед боліт. Хата з хутора Верестя, шпихір із хутора Козуватого. Це не просто давні традиційні будівлі, це майже археологічні раритети – хата 1587 р., дата побудови шпихіра невідома, але будівельні ознаки подібні.

На Волинському Поліссі була поширена традиція замкнених дворів, відома в країнах Європи. Двір із с. Солов'ї Старовижівського р-ну відноситься до цієї традиції. Двір квадратний, оббудований приміщеннями – (комора, сіни, хата, “покліт”, “колешня”, “сутки”, шопа, шопа з воротами, “круглі” хліви на двоє воріт, “сут-

Хата із с. Гажин Наровлянського р-ну Гомельськ обл. XVIII ст.

Шпихір XVII ст., хутір Козуватий, із с. Самари Ратнівського р-ну Волинської обл.

ки”, клуня-сілник, шопа з воротами). Хатне обладнання й начиння традиційні: велика курна глинобитна піч, великий піл, широкі лощені лави, стіл і ослін на покуті, ікона в рушничку на причілковій стіні, біля столу – бодня для полотна, ряд жердок для підвішування дитячої колиски-“неньки”. У господарських приміщеннях – традиційний дерев'яний, плетений і гончарний посуд, знаряддя, інструменти, олійниця, жорна, рала й сохи, дерев'яні плетені борони та багато іншого. Ззовні двору встановлений керат із кінним приводом для роботи січкари. Неподалік двору – невеликий вітрячок, розрахований на потреби господаря.

Експозиція Волині розвивається. Тут планується встановити вертикальний гончарний горн, здійснити реконструкцію прадавнього храму волинського типу з дахами на кроквах, як у представлених хатах, прикладом чого є церква із с. Залухів Ратнівського р-ну (XVIII ст.) – двокамерний архаїчний прототип “хатнього” храму з дахами на кроквах.

ПОДІЛЛЯ

Поділля – історико-етнографічний регіон між Південним Бугом та Дністром, охоплює: Вінницьку, Хмельницьку області, частину Тернопільщини та північ Одещини.

В експозиції “Поділля” 8 житлових та 16 господарських будівель, церква з дзвіницею, “шкальня” (шинок), два млини, вітряк.

На Поділлі переважав відкритий тип двору з вільною забудовою у двох варіантах, що відрізнялися розміщенням житла: хата при вулиці або ж розташована у глибині двору (т. зв. “глибокий двір”). У подільській архітектурі широко застосовували поліхромне малювання, підведення, кольорове фарбування стін як житла, так і господарських будівель.

На в’їзді в село, установлений кам’яний хрест XVIII ст.

Хата-шкальня (шинок) (середина XIX ст.).

Із с. Теремці Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Вона трикамерна (хата, сіни, хатина), з каменю-плитняку під чотирихилою стріхою. У споруді діє виставка “Подільське гончарство”, де експонуються гончарні вироби з найвідоміших осередків.

Садба із Придністров’я (хата, комора, стодола, дві кучі, лях, шопа (хлів))

Хата із с. Гарячинці Новоушицького р-ну Хмельницької обл. (кінець XIX ст.).

Планування – хата, сіни, хата. Житло прикрашене традиційним малюванням, на печі й стінах – вазони, віночки. На долівці – мальовані “ґратки”, розетки. У правій половині будівлі, де стоїть піч, постійно жила вся сім’я, у лівій – світлиця. На Поділлі було розвинене килимарство. Виготовляли килими з рослинним і геометричним орнаментом.

Хата із с. Яришів Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. Кінець XVIII ст.

Комора з с. Студениця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (середина XIX ст.). Стіни будівлі зрубні, обмащені глиною, побілені.

Стодола з с. Врублівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (початок XX ст.). Стіни будівлі каркасні: між дубовими слупами – закидки дубовими дошками.

Куча із с. Лядова Могилів-Подільського р-ну Хмельницької обл. (середина XIX ст.). Куча з с. Гарячинці Новоушицько-

го р-ну Хмельницької обл. (кінець XIX ст.). Обидві будівлі каркасні, закидані дубовими ділями, вкриті соломою.

Льох із с. Студениця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Стіни – з каменю-пісковиком обмащені глиною.

Шопа із с. Слобідка-Івашковецька Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. (кінець XIX ст.). Складається з чотирьох приміщень: каркасні стіни закидані дубовими ділями, стеля – з колотої дошки. Дах – критий соломою.

Ткацтво Поділля

Ухаті із с. Кадиївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 1892 р.

Садиба з Кам'янецьчини (хата, шопа (хлів), курник)

Хата з с. Кадиївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (1892).

Стіни будівлі каркасні, обмащені глиною, помашана синім кольором. Дах високий, чотирисхилий, укритий солом'яними "стріхачами" (уступами). Печі в обох хатах напівкурні, оздоблені кольоровими підводками та витинанками. Меблі початку ХХ ст. В інтер'єрі багата колекція кераміки із Смотрича.

Шопа з с. Борсуки Новоушицького р-ну Хмельницької обл. (початок ХХ ст.). Будівля каркасна, має чотири приміщення: для утримування корови, коней, комору, возовню.

Курник із с. Цибулівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (початок ХХ ст.). Круглий, плетений з лози, помашений глиною, пофарбований синім кольором.

Хата з с. Луги Чечельницького р-ну Вінницької обл. (1842). Зрубне житло з типовим для цього періоду плануванням: хата,

сіни, комора. Стіни побілені. Призьба, вікна, долівка підведені червоним. На печі, на стінах помальовані традиційні "букети". Кераміка сіл Киблич та Жерданівка. У коморі стоїть старовинний верстат з лучком, на якому точили веретена та макогони.

Садиба із півдня Поділля (хата, шопа, хлів), комора, саж).

Хата з с. Яришів Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. (кінець ХVІІІ ст.).

Будівля з виносом даху на "п'ятнарях" (кронштейнах). Стіни, піч, сволоки оздоблені малюванням.

Шопа з с. Теремці Кам'янець-Подільського р-ну

*Хата із с. Луги Чечельницького р-ну
Вінницької обл. 1842 р.*

Хмельницької обл. (початок ХХ ст.). Це – давній тип господарської будівлі для утримання худоби, у якій розміщена возовня. У садибі представлені вироби майстрів-каменярів – жорнові камені, точильні бруски, ступи, корита різних розмірів.

Комора із с. Баговиця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (початок ХХ ст.). Стіни каркасні, виноса даху підтримують “п'ятнари”.

Куча із с. Грушка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (початок ХХ ст.). Стіни каркасні, обмащені глиною.

Кам'яна огорожа із с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької обл. (ХVІІІ ст.). Великі кам'яні плити вертикально вкопані в землю.

Культовий комплекс (церква, дзвіниця).

Церква із с. Зелене Гусятинського р-ну Тернопільської обл. (1817 р.)

Трикамерна, одноверха, з ризницею при вівтарі, стіни зрубні, обшиті гонтом, у нижній частині захищена широким опананням. Центральна баня – простий восьмигранний намет без залому, увінчується маківкою. У церкві встановлено п'ятиярусний іконостас.

Церква із с. Зелене Гусятинського р-ну Тернопільської обл. 1817 р.

Дзвіниця з с. Кут-Товсте Гусятинського р-ну Тернопільської обл. (1830). Двох'ярусна, на кам'яному підмурку. Дах чотирихилий, критий гонтом.

Садиба з півдня Поділля (хата, комора, шопа (хлів), клуня, криниця).

Хата з с. Пужайкове Балтського р-ну Одеської обл. (середина ХІХ ст.).

Стіни каркасні, помашені глиною, побілені. Дах чотирискхилый, вкритий очеретом. У сінях – маленька піч. Зовні та всередині оздоблена настінним малюванням. Тут демонструється виставка “Ткацтво Поділля”.

Комора з с. Пужайкове (початок ХХ ст.). Стіни каркасні, помашені глиною, побілені. Дах чотирискхилый, вкритий очеретом. Має ганочок.

Шопа із с. Пужайкове (початок ХХ ст.). Стіни будівлі каркасні, помашені глиною. Дах чотирискхилый, вкритий очеретом. Має клуню, возовню, два приміщення для худоби.

Клуня з с. Мирони Балтського р-ну Одеської обл. (початок ХХ ст.). Стіни каркасні, заплетені лозою, помашені червоною глиною, над ворітьми – фігурний виріз стріхи.

Криниця з журавлем із с. Лісничівка Балтського р-ну Одеської обл. (початок ХХ ст.). Підземна частина викладена з каменю-плитняку. Зверху – шестигранний дубовий зруб.

Хата гончаря із с. Кришенці Тульчинського р-ну Вінницької обл. (початок ХХ ст.).

Будівля трикамерна: хата, сіни, хата. В одній частині оселі працював гончар, друга – світлиця. Вишукані миски, баньки, макітри, глечики, “близнята” виставлені в інтер’єрі хати.

Водяний млин із с. Ломачинці Сокирянського р-ну Чернівецької обл. (кінець ХІХ ст.). Кам’яні стіни завтовшки 40–45 см, з місцевого сірого пісковика.

Хата-млин із с. Ломачинці Сокирянського р-ну Чернівецької обл. (початок ХХ ст.). Млин побудований разом з хатою. У сінях – механізми для млина та сукновальні.

Вітряк із с. Городище Чечельницького р-ну Вінницької обл. (1880). Двоповерховий, стовповий, каркасний, шальований, з ганочком на другому поверсі.

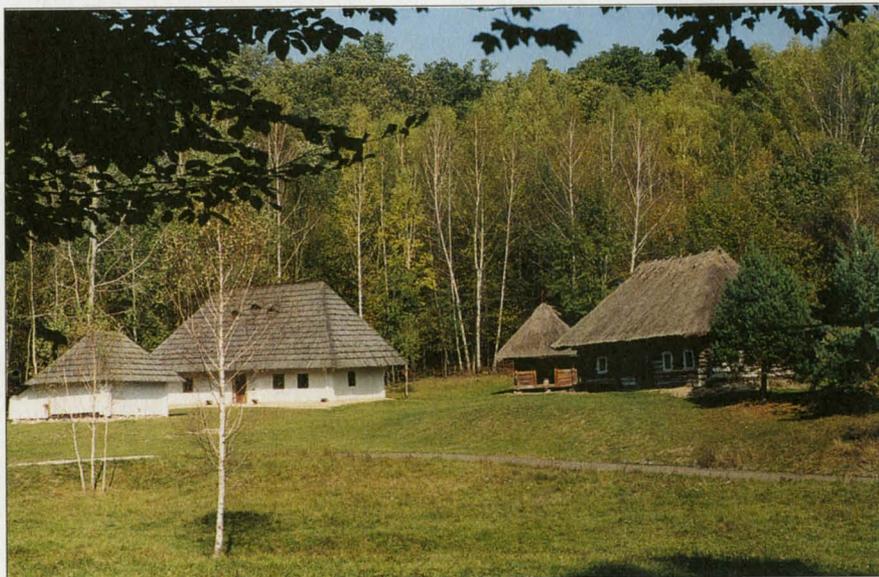
Біля хати із с. Луги Чечельницького р-ну Вінницької обл. 1842 р.

КАРПАТИ

Експозиція “Карпати” розташована в Музеї на трьох пагорбах, порослих смереками й буками, і займає площу 50 га, що за ландшафтом нагадує природні умови місцевостей, у яких були споруджені житлові, господарчі, виробничі та культурні споруди з Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської та Чернівецької областей.

Огляд експозиції організований за етнографічним принципом відповідно до історико-етнографічних регіонів. Сектори розміщені так: “Буковина”, “Покуття”, “Закарпаття”, “Бойківщина”, “Лемківщина” та “Гуцульщина”.

Експозиція “Буковина”

Оригінальні пам’ятки народної архітектури утворюють 18 садибних комплексів, у яких демонструються сотні предметів хатнього вжитку, знарядь праці, виробів народних майстрів. Кожен експонат засвідчує високу мистецьку культуру гуцулів, бойків, лемків та інших етнічних груп регіону.

БУКОВИНА

Буковина – історико-етнографічний регіон України в межах Чернівецької області. Займає рівнину між річками Прут і Дністер та частину Карпат. Краса краю – предковічні букові ліси, які дали назву краю.

Історія цих земель складна. У X–XII ст. Північна Буковина входила до складу Київської Русі, а в період феодальної роздробленості (XII – середина XIV ст.) – до Галицько-Волинського князівства. У середині XIV ст. ці землі потрапляють під владу молдавських бояр, а з 1774 р. майже півтора століття – перебувають у складі Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорщини). Після розпаду Австро-Угорщини край окупувала Румунія. У 1940 р. Північна Буковина була возз’єднана з УРСР.

Буковина представлена в Музеї двома садибами – хатою та коморою з с. Великий Кучурів Сторожинецького району та хатою з коморою із с. Коритне Вижицького району. Привабливості чепурним хатам Буковини, укритих соломною і дранкою, додають вінки кукурдзи, цибулі, калини та зілля під стріхою, а також квітники з чорнобривцями, мальвами та панською травою.

ПОКУТТЯ

Покуття – історико-етнографічний регіон України, що займає східну частину сучасної Івано-Франківської області. Уперше цю назву згадано в листі молдавських бояр до польського короля 1395 р., а з XVIII ст. її часто вживають у документах і літературі. Межі Покуття окреслюють Тлумацьким, Городенківським, Снятинським, Коломийським і північно-східними частинами Надвірнянського й Косівського районів Івано-Франківської області. У цьому краї будували зрубні хати з дерева або каркасної конструкції “в заміть”. Стіни осель обмащували глиною з половиною та білили.

У музеї встановлена тільки комора із запланованих двох садиб, вона укрита солом'яними сніпками, колоссям униз.

ЗАКАРПАТТЯ

У секторі “Закарпаття” можна оглянути пам'ятки народної архітектури й побуту Закарпатської області. Їх створили мешканці рівнинних, передгірних та гірських районів Закарпаття: долиняни, лемки, бойки, гуцули.

Церква Божої Матері “Покрови”. 1792 р., перевезена із с. Канора Воловецького р-ну Закарпатської обл.

Наприкінці X ст. Закарпаття входило до складу могутньої Київської Русі. Протягом багатьох століть цей регіон перебував під владою Угорщини. Після розпаду Австро-Угорської імперії закарпатські українці виступили за об'єднання з іншими українськими землями. 21 січня 1919 р. на Народних зборах у Хусті проголошено злуку з УНР. 1919 р Чехословаччина приєднала Закарпаття до своєї території. 15 березня 1939 р. сейм Карпатської України проголосив повну державну самостійність, а 18 березня 1939 р. угорські війська за підтримки гітлерівської Німеччини окупували край. 1945 р. Закарпаття возз'єднане з Україною.

Культура Закарпаття є невід'ємною складовою частиною культури українського народу, але їй притаманні деякі специфічні місцеві особливості, що сформувалися впродовж усього історичного розвитку. Найпоширенішим типом житла на Закарпатті в XIX–XX ст. був трикамерний, коли хата “хижа” складалася з власне хати, комори та сінєй. Такою є хата із садиби с. Медведівці Мукачівського району, що зберегла архаїчну форму. Напівкурна піч у ній

займає чверть площі. У цій садибі ще міститься стайня і шопа з пивницею, у якій стояв дерев'яний прес ("шахтів"), яким видушували сік з винограду, та великі бочки ("гордови") на 100–300 л для бродіння. У пивниці стояли бочки з вином і зберігалася городина. Зберігся й тип двокамерного житла (хата – кліть). Такою є, наприклад, хата садиби із с. Стеблівка Хустського району. Інтер'єр житла простий, типовий: піч, два ліжка, лава, мисник, під чільною стіною ладичка – лава з опертям. На лаві, під причілковою стіною, мала "курта лада" – весільна розписна скриня. Гармонійно доповнюють інтер'єр ткани вироби. У хаті й кліті – численні керамічні вироби. Оселі мають високі дахи, з великим виносом уздовж головного та причілкового фасаду. У долинних районах Закарпатської області хати вкриті соломою та драницею.

Житло долинян (населення рівнинних районів) представлене в експозиції садибами із сіл Стеблівка Хустського району та Теребля Тячівського. Лемківські оселі та господарчі споруди, перевезені із с. Стричава Великоберезнянського району та с. Сімерки Перечинського.

Бойки живуть у Воловецькому та Міжгірському районах. На сході області в Рахівському районі мешкають гуцули. Народне житло та інтер'єри Закарпаття, експоновані в Музеї, дають уявлення про основні види господарської діяльності й ремесла краю: виноробство, лісові промисли, тваринництво, бджільництво, лозоплетіння, гончарство.

Стайня з боїцем із с. Пилицьє Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Кінець XIX ст.

БОЙКІВЩИНА

Бойківщина – це історико-етнографічний регіон, що займає територію між річками Сян на заході та Лімницею на сході. Бойки – етнографічна група українців – живуть у гірській частині Львівської області а також у Закарпатській та Івано-Франківській областях.

Народному житлу Бойківщини притаманні оригінальні архітектурні форми, досконалість конструкцій та певна відмінність у будівництві в окремих частинах регіону. Із східної Бойківщини перевезено хату, стодолу, шопу (будівлі з Рожнятівського району Івано-Франківської області)

В експозиції “Закарпаття” можна побачити три типи народного житла закарпатських бойків – хати з сіл Рекіти, Розтоки, Синевірська Поляна, де діє постійна виставка “Різьблені та мальовані скрині Карпат”. Тут можна побачити найкращі зразки різьблених та мальованих скринь із Західної України. Водяний млин із с. Пилипець має зрубну конструкцію, складається з “хижі” – приміщення, де жив мірошник і відпочивали приїжджі селяни, та власне млина. Млин за конструкцією водяний, типовий для Закарпаття. Він має два водяних колеса та дві пари каменів (жорен). Усім цим зразкам властива конструктивна простота, монументальність, викінчена, лаконічна форма, досконалість будівничого розрахунку, перевіреного віками.

Шопа над пивницею із с. Медведівці Мукачівського р-ну Закарпатської обл.

Молин із с. Снідавка Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Друга пол. XIX ст.

Водяний млин із с. Пилипець Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Кінець XIX ст.

Інтер'єр сіней водяного млина із с. Пилипець

ЦЕНТРАЛЬНА БОЙКІВЩИНА

На території центральної Бойківщини будують садиби, які складаються з хати та окремих господарських будівель. Ці будівлі розміщені на невеликій відстані, майже однакові за висотою, їхні силуети дуже чіткі, динамічні за рахунок даху й надзвичайно мальовничі завдяки різьбленим галереям та пропорціям між покрівлею та відкритою частиною зрубу.

ГУЦУЛЬЩИНА

Гуцульщина охоплює Верховинський, південну частину Косівського і Надвірнянського районів Івано-Франківської області, Путильський і частково Вижницький райони Чернівецької області та Рахівщину на Закарпатті.

У гуцулів були добре розвинуті тваринництво, лісові промисли й лише частково хліборобство, бо в краї тільки 3,5% орних земель.

На території Гуцульщини вже з XIX ст. склалися два типи забудови: відкритий двір із непов'язаними будівлями та замкнутий двір – гражда.

Тут варто завітати до чотиригранної колиби з с. Волове Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. (50-і роки XX ст.). Зруб колиби (тимчасового житла лісорубів) прямокутний з низькими стінами, які в щілинах утеплені мохом. Посередині будівлі, у підлозі, вирізаний прямокутний отвір, викладений каменем для “ватри” (вогнища).

Далі представлена типова гуцульська садиба – гражда на два двори з смт Верховина Івано-Франківської обл. (XIX – початок XX ст.), яка складається з чистого й господарчого дворів. У чистому дворі хата, дві хатні комори, притули та дві надвірних комори, одна з них (“газдівська”) – з пивницею. Між хатами та цими будівлями встановлено брами й високу рублену загорожу з навісом-піддашшям. Коло воріт на стіні – прибиті баранячі роги – “гонір газди”, що виплекав такого великого барана. Господарський двір завдовжки займає половину хати. Тут установлено велику стайню на “маржину” (худобу) та меншу – на телята, а весь двір обкладений дощаною загорожею з піддашшям і ворітьми на дві половини.

Гражда (на два двори) із смт. Верховина Івано-Франківської обл. XIX – поч. XX ст.

Виставка "Рушники Буковини" у хаті із с. Великий Кучурів Сторожинецького р-ну Чернівецької обл.

У хаті з с. Шепіт Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (1843 р.) зверніть увагу на зразки гуцульського народного одягу. Гуцульський стрій зручний, легкий, багатий на орнамент. У вишивці с. Шепіт превалює зелений колір, а в кептарях і кожухах – оздоблення чорним або сірим смушком, вишивкою, вовняними шнурами та мосяжними гудзиками. Особливо багато оздоблені кептарі та кожухи аплікацією зі шкіри, вовняних шнурів та ін. У хаті показаний промисел – сирна пластика Гуцульщини. На печі в хаті "лівачці", на полиці для просушування виробів, можна побачити різноманітні сирні скульптурки.

Регіон Гуцульщини представлений коморою (1900 р.), хатою-бухнею з с. Шепіт Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (кінець XIX ст.), кузнею з с. Дземброня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. (початок XX ст.), граждою з присілка Буковець с. Яворів Івано-Франківської обл. (кінець XIX ст.), млином із присілка Гук с. Снідавка Косівського р-ну Івано-

Франківської обл. (середина XIX ст.), стая з полонини Германівка.

Тут розташовані ще хата з с. Бережниця Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. (початок XVIII – середина XIX ст.) й комора з присілка Черетів с. Верхній Ясенів Івано-Франківської обл. (кінець XIX ст.), а також хата-бухня з присілка Кривець смт. Верховина Івано-Франківської обл. (кінець XIX ст.), в інтер'єрі якої можна оглянути промисел плетіння. Верховинські "капці" – плетені шкарпетки – є окрасою традиційного гуцульського костюма. Поруч – пасічина з с. Шепіт Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (початок XX ст.). Господарча будівля призначена для зберігання вуликів зимою. Далі – восьмигранна колиба з урочища Кізя с. Волове Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. (середина XX ст.).

Інтер'єр хати із с. Розтоки Міжгірського р-ну Закарпатської обл. поч. XX ст.

Інтер'єр гражди із смт Верховина Івано-Франківської обл. XIX – поч. XX ст.

Інтер'єр комори із с. Медведівці Мукачівського р-ну Закарпатської обл.

Жінка на "турназі" хати із с. Стеблівка просушує: парни, вілахи (рядна), вовняні коци

Оборіг – тип господарської споруди для зберігання сіна

Хата із с. Стеблівка Хустського р-ну Закарпатської обл. кін. XIX – поч. XX ст. Фрагмент садиби.

Експозиція "Закарпаття"

ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

Південь України як історико-етнографічний регіон охоплює Запорізьку, Херсонську, Одеську, Миколаївську, Кіровоградську, Дніпропетровську, Донецьку області й Автономну Республіку Крим.

Люди заселяли цю територію здавна, про що свідчать численні археологічні пам'ятки. Унаслідок монголо-татарської навали в XIII ст. більшість поселень знищено, край обезлюднів, його стали називати "Диким полем". Знову освоювати Південь почали запорозькі козаки. За свідченням сучасників, ще в 40-х роках XVIII ст. на більшій частині Південної України були

безмежні степи, вкриті густою травою, де вільно паслися табуни диких коней. Масове заселення Півдня розпочалося наприкінці XVIII ст. після переможних війн із Туреччиною. Поряд з українцями тут оселялися росіяни, молдавани, болгари, гагаузи, греки, німці та ін. Наявність родючих земель, близьке розташування до морських портів, прокладання залізниці, розвиток промисловості сприяли перетворенню Півдня наприкінці XIX ст. на економічно найрозвиненіший регіон України. У побуті селян з'явилися міські меблі, промислові товари,

Хата із с. Старокозаче Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл. Серед. XIX ст.

вдосконалені знаряддя праці. У краї використовують природний камінь і глину як основні будівельні матеріали. Це визначило своєрідність архітектури народного житла. Аналоги південноукраїнського житла можна знайти в пам'ятках багатьох археологічних культур, починаючи з трипільської.

Експозицію "Південь України" розміщено в рівнинній частині Музею, яка відповідає ландшафтові південного регіону країни.

Народну архітектуру регіону представляють кілька садиб: хата (середина XIX ст.) із с. Старокозаче Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл. побудована із саману на глиняному розчині, з чотирисхилим дахом, що покритий очеретом. Житлові приміщення розташовані по обидва боки сіней: перша – житлова кімната, яка також виконувала функції кухні, а друга – світлиця. Такий тип хати характерний для козаків Дунайського

Садиба із с. Михайлівка Новоодеського р-ну Миколаївської обл. Кін. XIX ст.

Інтер'єр хати із с. Михайлівка Новоодеського р-ну Миколаївської обл. Кін. XIX ст.

козацького військова
(1828–1868).

Садиба із с. Михайлівка Новоодеського р-ну Миколаївської обл. (хата з господарськими будівлями, комора, літня кухня, вівчарня) підкреслює характерну особливість забудови сіл цього району – квартальне планування вулиць, роз-

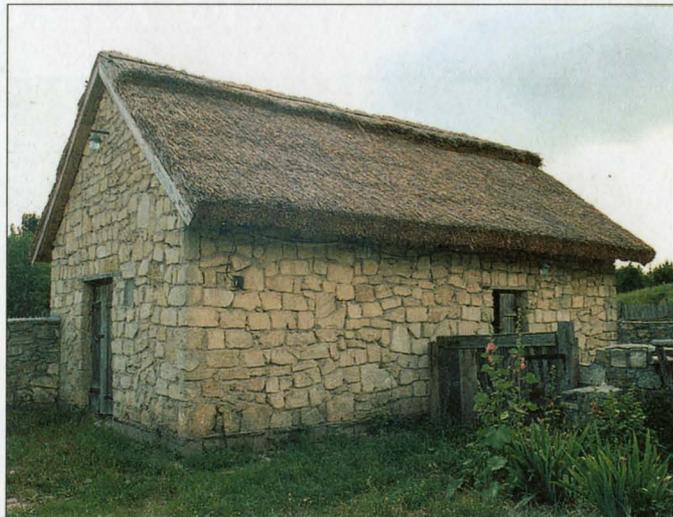
Інтер'єр хати із с. Старокозаче Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл. Льжко кін. XIX ст.

Інтер'єр хати із с. Старокозаче Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл. Кін. XIX ст.

ташування хати причілкою безпосередньо до вулиці. Тип забудови двору змішаний: хата стоїть в одному ряду із хлівом та половником, а комора, літня кухня з погребом та вівчарня – окремо. Стіни та огорожа муровані з каменю. Двосхилі дахи, вкриті очеретом. Для оздоблення фасаду трикамерної хати використано пластичне оброблення та різьблення архітектурних дета-

Комора із с. Арбузинка Арбузинського р-ну Миколаївської обл., кін. XIX ст. на садибі із с. Михайлівка Новоодеського р-ну Миколаївської обл.

Знаряддя виноробського промислу в експозиції хати із с. Старокозаче Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл. Серед. XIX ст.

лей. На фронтоні збереглися космогонічні мотиви: солярні знаки у вигляді кінських голів і розеток у поєднанні з ідеограмою води символізували верхню частину Всесвіту.

Завершує експозицію курган із половецькою кам'яною бабою, перевезеною з м. Волноваха Донецької обл.

За генеральним планом забудови експозиції "Південь" заплановано встановити близько 50 об'єктів, зокрема передбачена реконструкція козацької залоги.

Літня кухня з погрибом із с. Михайлівка Новодезького р-ну Михайлівської обл. Кін. XIX ст.

Мальований мисник у хаті із с. Старокозаче Білгород-Дністровського р-ну. Кін. XIX ст.

**НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ В АРХІТЕКТУРІ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА
60-70 рр. XX ст.**

НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА 60–70 рр. ХХ ст.

Експозиція “Народна творчість в архітектурі українського села 60–70-х років ХХ ст.”, що репрезентує особливості традиційного будівництва різних архітектурно-етнографічних і адміністративних регіонів України, займає площу 12 га з відносно рівним ландшафтом і двома невеликими штучними ставками.

Використовуючи кращі архітектурно-художні традиції та місцеві будівельні матеріали, народні майстри створювали споруди, що мали найдоцільнішу планувальну структуру та довершені форми. Саме за такими критеріями добиралися відповідні зразки до Музею.

Обабіч дороги споруджено 25 житлових будівель з усіх адміністративних регіонів України. Окремі області представлені садибами з різноманітними господарськими спорудами: літніми кухнями, коморами, хлівами, криницями тощо.

При створенні інтер'єрів збережено регіональні особливості та художні методи облаштування житла (просторове вирішення, конструкції, добір та розміщення меблів, обладнання), використано високохудожні зразки народного мистецтва та промислового виробництва. Складові частини інтер'є-

рів відображають розвиток традицій народної творчості – художнього розпису, вишивки, ткацтва, різьблення, кераміки тощо. Передбачено, що в будівлях працюватимуть народні майстри, демонструючи традиційні промисли та ремесла.

Відвідувачі можуть оглянути архітектурні експонати з Полісся, Карпат, Поділля, Наддніпрянщини, Полтавщини, Слобожанщини й Півдня України.

Будинок із села Себіне Новоодеського р-ну Миколаївської обл.

Будинок із села Іване-Пусте Борщівського р-ну Тернопільської обл.

Будинок із с. Требухів Броварського р-ну Київської обл.

Будинок із с. Ямна Надвірнянського району Івано-Франківської обл.

Будинок із с. Піски Буринського р-ну Сумської обл.

Будинок з м. Скадовськ Херсонської обл.

Будинок із с. Ольховчик Шахтарського р-ну Донецької обл.

Будинок із с. Спас Вижницького р-ну Чернівецької обл.

Будинок із с. Беги Коростенського р-ну Житомирської обл.

Путівник

Тексти підготували: співробітники Музею: С. Верговський, Є. Гайова, Н. Зозуля, Н. Зяблюк,
Р. Кобальчинська, І. Мусатова, Р. Свирида, М. Ходаківський, С. Щербань

Ілюстрації: архів Музею народної архітектури та побуту України
архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського

Комп'ютерний макет, верстка: А. Богород

Художнє оформлення та комп'ютерна обробка ілюстрацій: А. Богород

Технічний редактор: Н. Литвинчук

Редактори: Т. Зубрицька, В. Лузан, П. Рафальський, Н. Сидяченко, Г. Тищенко,
О. Щербак, Л. Щириця

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
01001 Київ, вул. Грушевського, 4

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія ДК № 1831 від 07.06.2004 р.

